

**Kristina Mihovilić, NEZAKCIJ, *Prapovijesni nalazi 1900 – 1953.*
(NESACTIUM, Prehistoric finds 1900 – 1953), Arheološki muzej Istre,
Monografije i katalozi, br. 11, Pula, 2001, str. 448.**

Arheološki muzej Istre u Puli, obilježavajući stotu obljetnicu postojanja, nastavlja s plodonosnom izdavačkom djelatnošću. Krajem 2001. tiskao je vrijedno djelo autorice dr. sc. Kristine Mihovilić, *Nezakcij, Prapovijesni nalazi 1900 – 1953*, kao plod njezina dugogodišnjeg stručno-znanstvenog rada na materijalu nekropole u Nezakciju. Ovo je jedanaesta knjiga u seriji *Monografije i katalozi* Arheološkog muzeja Istre u Puli, vrlo zanimljivo oblikovane vanjštine, gdje se među bezbrojnim preciznim crtežima predmeta otvara prozor u čijem je središtu kamena skulptura nage žene s djetetom, tzv. “božica plodnosti”. Originalno oblikovanje, fotografije i izradu fotolita potpisuje Alfio Klarić i kuća *Sv. German*, a knjiga je tiskana u tiskari *KRATIS* u Zagrebu.

Nakon kraćeg *Uvoda* u kojemu autorica navodi poticaje i motive nastanka ovog rada, kao i zahvale profesorima i kolegama koji su joj pomogli u radu, tekstualni dio knjige, do 130. stranice, podijeljen je u nekoliko poglavlja: *Povijest istraživanja Nezakcija, Opis naselja, Nekropola, Kronologija, Gospodarstvo, Duhovni izraz i značenje Nezakcija*. Slijedi popis literature i *Katalog rekonstruiranih grobnih cjelina istraženih 1901, 1903. i 1904. godine, Katalog predmeta grupe Oggetti dispersi (1901) i drugi nalazi do 1953. godine* kao i *Novi grobni nalazi*. Cjelokupni materijal iz grobova nacrtan je uobičajenom arheološkom metodom i tiskan na tablama od rednog broja 1 do 141.

Rad započinje poglavljem *Povijest istraživanja Nezakcija* (str. 9–14) u kojemu su izneseni svi podaci važni za prvi spomen, otkriće i istraživanje nalazišta. Antički pisci Kvint Enije i Plinije spominju Nezakcij uz ratove Histra s Rimljanima, a njegov prvi zemljopisni položaj odredio je Antun Gnirs na temelju Ptolomejevih podataka iz 2. st. Prije konačne ubikacije njegov se položaj stavljao na više mjesta u Istri, no 29. srpnja 1901. godine otkrivena je baza spomenika s uklesanim natpisom *R(es) P(ublica) NES (actiensium)* datiranim u 3. st. Od tada do danas redaju se istraživanja većeg ili manjeg intenziteta koja su vodili eminentni znanstvenici, zaljubljenici, samostalno ili u sklopu ustanova (Arheološki muzej Istre) i društava (Società Istriana di Archeologia e Storia Patria – Istarsko društvo za arheologiju i zavičajnu povijest).

U poglavlju *Opis naselja* (str. 14–27) određen je položaj lokaliteta na jezičku nad dolinom Budave na jugoistočnoj obali Istre. Na detaljnoj topografskoj karti prikazana je mikroregija i ucrtana su sva poznata nalazišta u neposrednoj blizini. Pored katastarskog plana i svih dosad učinjenih geodetskih snimaka, objavljene su i zračne fotografije na kojima se dobro vidi strateški položaj na rtu iznad doline, dobro skriven od opasnosti koja je mogla doprijeti s mora. Naselje je omeđeno obrambenim zidinama koje su dokumentirane istraživanjima. Slijedi kronološko nabranje svih većih i manjih radova

izvršenih u Nezakciju od kojih izdvajam ono Josipa Mladina kojim je odredio paralelne zidove u sustavu obrane. Istraživanjima 30-ih godina sa zapadne strane definiran je dvojni ulaz, tzv. *Porta preistorica* i *Porta Polensis*. Istraživanjem 1990. godine, koje je provela autorica monografije, dobio se vrlo važan podatak u dataciji zidina u području *Prapovijesnih vrata*. Naime, u njihovim je temeljima pronađen grob datiran u 11–10. st. pr. Kr. Na temelju keramičkog materijala sakupljenog u šutu unutrašnjeg zida autorica predlaže gradnju ovog dijela bedema u 3. st. pr. Kr. kao što se dogodilo i u drugim protourbanim centrima duž jadranske obale. Nažalost, i pored većeg intenziteta radova i neprocjenjive vrijednosti nalaza, do danas nemamo podataka o dijelovima naselja poput nastambi i komunikacija, kao ni jasnu stratigrafiju, iako pratimo vrlo ranu i slojevitu prisutnost čovjeka na ovom mjestu.

Temeljni rad Kristine Mihovilić proizašao je iz obrade prostora i materijala dijela nalazišta na zapadnom rubu naselja gdje je već kod prvih kampanja istraženo više od stotinu grobova (poglavlje *Nekropola*, str. 27–38). Zbog najveće koncentracije nalaza grobova prostor je nazvan *prapovijesna nekropola*, no grobova je bilo i na drugim mjestima, unutar i izvan naselja. Godine 1981. u središnjem prostoru temelja srednjeg hrama B istražena je jedna od najbogatijih grobnica čiji je materijal također obradila i objavila Kristina Mihovilić (vidi: Mihovilić, Kristina, *Nezakcij – nalaz grobnice 1981. godine*, Arheološki muzej Istre, *Monografije i katalozi*, br. 6, Pula, 1996). Nalaz grobova na raznim dubinama i mjestima upućuje na preslojavanje naselja i mjesta pokopa, što je bio običaj i u velikim naseljima jugoistočne Italije. Iznimku među spaljenim grobovima čini jedan kosturni grob zgrčenac, koji pored podjele na polja s porodičnim značenjem ili pak pokapanje uz bedeme, upućuje na brončanodobnu dataciju. Brončanodobnom se tradicijom smatra i prekrivanje dna groba šljunkom, a pronađene kamene ploče s utorima smatraju se ostacima grobnih komora. Glavnina saznanja vezanih uz oblik sahrane potječe iz podataka Alberta Puschia objavljenih 1905. godine u *Atti e memorie della Società Istriana di Archeologia e Storia patria*, sv. 22 (*La necropoli preromana di Nesazio, Relazioni degli scavi eseguiti negli anni 1901, 1902 e 1903*). U Nezakciju je dokumentirano nekoliko tipova grobova: od polaganja pepela i ostataka s lomače u zemlju i prekrivanja kamenom pločom do najbrojnijeg tipa groba tzv. *a cassetina*, odnosno u obliku sandučića. Spaljivanje se po Puschiju vršilo na posebnom mjestu u nekropoli, a kasniji radovi pokazali su da se vršilo i drugdje u nekropoli, kao i pored samoga groba. Grobovi *a pozzetto* sadržavali su urnu položenu na kamenu ploču prekrivenu šljunkom, a udubljenje je bilo prekriveno kamenom pločom. U nekropoli je zabilježeno više nižih suhozida što se tumači izdvajanjem grupe grobova posebnih porodica ili kasti, a zamršenost nalaza i njihovo tumačenje dodatno nadopunjuju *tragovi posebnih obreda ili žrtvovavnja, vezanih uz ceremoniju pokopa ili kulta mrtvih*.

Središnji dio knjige, odnosno srž sadržaja predstavlja poglavlje *Kronologija* (str. 38–106). Započinje kronološkom tablicom i usporedbom materijala Istre, odnosno Neza-

kcija s Liburnskom skupinom, Ljubljanskom skupinom, posebno materijalom iz Este, te Notranjskom, Svetolucijskom i Dolenjskom skupinom. U prvom dijelu opširna teksta autorica prikazuje kronološke valorizacije pojedinih autora, poput Puschija, Sticottija, Hoernesa i drugih, koji su obrađivali materijal iz Nezakcija. Većina njih dovodila je u vezu nekropolu Nezakcija s nekropolama Picuga, Berma ili Pule, a uspoređivani su materijali iz sjeverne Italije – Este i Alpskog prostora – Sv. Lucija. Zbog nalaza kamenih spomenika ukrašenih motivima spirala i meandara, Puschi je pretpostavio postojanje ranije faze koja je prethodila predrimskoj nekropoli, a vrlo rano naseljavanje uzvisine dokazano je nalazom ulomka ukrašena impresso starijim neolitskim ukrasom. Redaju se zatim pojedinačni nalazi (keramika sakupljena u Nezakciju između 1900. i 1953. godine bez dokumentacije) koji dokazuju vrlo slojevitu nazočnost čovjeka na platou Vižaća – naziv nalazišta u lokalnog stanovništva Valture i Muntića. Pronađeni su ulomci srednjoneolitske keramike, a iz razdoblja eneolitika potječe šiljak harpuna od roga. Rano brončano doba predstavljeno je nalazom ulomaka keramike ljubljanskog tipa. U vrijeme kraja ranoga brončanog doba ulaze u uporabu oljenaste ručke, a kroz čitavo drugo tisućljeće u modi su i jezičaste ručke s utiskom na sredini, kao i niz drugih pojava. Autorica detaljno analizira mnoštvo keramičkih oblika kao i dijelova posuda čije paralele nalazi u mnogim radovima znanstvenika koji su obrađivali nalazišta od Panonije do Sjeverne Italije. Zanimljivost predstavlja grupa predmeta vezanih uz ognjišta, poput masivnih dijelova keramičkih ploča s okruglim rupama, dijelovi tronožaca – pladnjeva, keramički kolutovi za oslanjanje posuda ili pak dijelovi prijeklada. Porijeklo tronožaca ili pladnjeva dovodi se u vezu s njihovom pojavom na istočnom Sredozemlju, na Cipru i na Kreti.

Sljedi analiza materijala iz žarnih grobova, podijeljenog u šest kronoloških faza od kojih prve tri imaju podjelu na Fazu I a i Fazu I b, a odgovaraju Ha A2 i Ha B1 Reineckeove srednjoeuropske kronologije. Grobne cjeline Faze I a – b Nezakcija izdvojene su poput onih nekropole Gradine nad Limom i obuhvaćaju 11. i 10. st. pr. Kr. Osnovni tipovi nakita ovoga najranijeg razdoblja jesu dvojni tordirani torquesi, narukvice presjeka dvoslivnog krova, narebrene manšetaste narukvice, ogrlice od sitnih koštanih perli i drugi. Pincete tipa *Fontanella* jesu jedan od vodećih tipova prijelaznog razdoblja 11–10. st. pr. Kr. Žare najčešće imaju oblik šalice s visokom ručkom, ukrašene kombinacijama snopova utisnutih linija, valovnicama, utisnutim točkama i plastičnim bradavicama s koncentričnim kanelurama. Rijedak primjer oružja u istarskim željeznodobnim nekropolama predstavlja ulomak kratkog mača s trokutastom bazom i tri zakovice, kojega autorica datira u Ha A fazu. U Fazi I b prisutne su i naušnice – sljepoočničarke, a tu je i posuda tipa kothon koja je bila zaštićena posebnom konstrukcijom. Zanimljivost predstavlja žara s poklopcem ukrašenim sitnim snopovima kanelura s posebnim sistemom zatvaranja pomoću provlačenja vrpce u čijoj su se unutrašnjosti nalazile narukvice dvoslivnog krova i trakaste narukvice. Ovi, najstariji grobovi, nalazili su se uz cijeli potez

unutarnjeg ruba naselja.

Faza II a – b obuhvaća vrijeme 9. i 8. st. pr. Kr., odnosno Ha B2 i Ha B3 po srednjoeuropskoj kronologiji. Najzanimljivija pojava ovog razdoblja jest prisutnost žara u obliku trbušastih vrčeva tipa *Wasserkrug* ili *Henkelkrug*. Vanjske stijenke tijela posuda bogato su ukrašene pseudovrpčastim utiskivanjem, urezivanjem i bijelom inkrustacijom kao i aplikacijom metalnih listića. Pored žara domaće proizvodnje prvi put se javljaju importirane posude iz južne Italije, daunska odnosno japiigijska geometrijska keramika. Naime, 8. st. označava intenzivna trgovina i s južnoetrusćanskim prostorom, a istovremeno iz Bologne u Istru stiže brončano žezlo. U Istri su tijekom ove faze vrlo česte željezne igle s brončanom ukrasnom glavom, a kao karakteristika ženskog ukopa prisutan je bronačeni privjesak u obliku češlja koji ukazuje na tkalačku vještinu i predstavlja tipični picenski utjecaj.

Žarni grobovi Faze III a – b datirani su u razdoblje Ha C koje u Italiji označava puni zamah orijentalizirajućeg stila (*orientalizzante*). Krajem 8. i tijekom 7. st. pr. Kr. ova moda zahvaća i Istru. Od brončanih predmeta, već u prvoj polovici 7. st. pr. Kr. prisutne su drške lepeza koje su najvjerojatnije došle u Istru iz Verucchia, jednog od značajnih etrusćanskih kneževskih središta na zapadnoj obali Jadrana. Prisutne su i mahaire – zakrivljeni noževi koji se koriste kao oružje čija se rasprostranjenost poklapa s nalazima daunske keramike. Tu su i metalne posude: brončane situle i kotlići s križnim atašama. Osim utjecaja s juga, prati se import i iz alpskog prostora (Sv. Lucija) odakle tijekom 7. st. pr. Kr. dolazi keramika upoliranog ukrasa. Pored importne, postoji i domaća izrada keramičkih posuda koje su jednostavnih oblika, s većom primjesom kalcita, a izrađene su pomoću sporoga lončarskog kola. U vrijeme prve polovice 7. st. pr. Kr. u Istru stiže značajan srenjoitalski, etrusćanski i picenski import, dok tijekom druge polovice istog stoljeća u istarskim grobovima nalazimo raznoliki nakit nastao izravnim vezama s estenskim i slovenskim prostorom. U kamenoj žari groba I/12 nalazili su se luksuzni predmeti od kojih istaknuto mjesto zauzimaju koštana figura konja i velika fibula s koštanim perlama. Krajem ove faze pojavljuju se fibule različitih tipova, a sve je veća koncentracija raskošnih predmeta poput brončanih situla.

Razdoblje 6. st. pr. Kr. označeno je kao Faza IV žarnih grobova u Nezakciju, ali i istoimena Faza IV Istarske kulturne skupine. To je razdoblje nastavka prethodnog razdoblja s većom pojavom fibula, ali i značajnih situlskih spomenika. Najčešće su zmi-jolike fibule koje su brojne na prostoru dolenske, svetolucijske, notranjske i venetske skupine. Prisutni su i privjesci od tankoga brončanog lima, oblika trokutaste vrećice, trokutaste pločice koje je Peroni nazvano circum-jadranskim proizvodom. Tu su i privjesci oblika četveronožne životinje, a neke od njih smatraju se proizvodom japodskih radionica. Keramički oblici predstavljeni su kao import iz južne Daunije, a sredinom 6. st. pr. Kr. proizvode se predmeti ukrašeni crvenom bojom. U grobu I/12 pronađena je žara situlasta oblika ukrašena horizontalnim crveno-crnim zonama. Ovo je također

razdoblje velikoga bogatstva, po čemu se Nezakcij ističe među ostalim željeznodobnim nekropolama Istre. U 6. st. pr. Kr. datirana je također i monumentalna kamena plastika pronađena na prostoru nekropole, a zbog okolnosti nalaza datirana je na temelju sličnih spomenika u Europi. Poput nalazišta u Europi u ovom razdoblju i u Istri bilježimo veliko bogatstvo predmeta situlske umjetnosti. Sačuvani ulomci brončanih limova ističu se kvalitetom izrade, ali i jedinstvenim prikazima.

Krajem 6. i tijekom 5. st. pr. Kr. mijenja se vojno-strateški položaj sjevernog Jadrana, a u materijalnoj kulturi Faze V Istarske grupe primijećena je veća prisutnost oružja, odnosno pojava ratničkih grobova: *koji nastaju, vjerojatno kao reakcija prema keltskoj opasnosti, na širem prostoru predalpskog polumjeseca*. Keramičko posuđe predstavljeno je finim importom koji stiže posrednošću grčkih trgovaca. U ovu je fazu datiran crnofiguralni atički oinochoe s prikazom kvadrige, a krajem 6. st. izrađuju se vrčevi s trolijskim ušćem. U grobovima je prisutno više varijanti certoške fibule.

Faza VI predstavlja posljednje razdoblje prapovijesnog pokapanja u Nezakciju, a obuhvaća 4. st. pr. Kr. U materijalnoj se kulturi prepoznaje utjecaj dolenske, notranjske i svetolucijske grupe. Javljuju se mlađi tipovi Certosa fibula, a prisutan je i nakit iz liburnskih radionica istočnog Jadrana. Među žarama pojavljuje se finija keramika, garniture za piće, kao i crvenofiguralne posude gornjojadranskih, etruščanskih radionica (keramika tipa *Alto Adriatico*). Helenizam donosi u Nezakcij keramiku tipa Gnathia kao i reljefnu keramiku, koja je uz srebrni nakit dolazila iz Liburnije. Sporadični nalazi latenske robe dolazili su u Istru preko idrijske i notranjske grupe. Nakon 300. godine pr. Kr. u nekropoli prestaje pokapanje, a nastavak kronološkog prikaza temelji se na nalazima u naselju i izvan grobova.

Temeljeći se na prirodnim uvjetima u kojima je nastao i u okviru kojih se odvijao život u Nezakciju, kao i iz mnogobrojnih materijalnih ostataka moguće je govoriti o *Gospodarstvu* (str. 109–117). Ono se u prvom redu zasnivalo na zemljoradnji i stočarstvu. Analize životinjskih ostataka izvršene su već za prvih istraživanja, a pokazale su zanimljive podatke: od domaćih životinja uzgajale su se prvenstveno ovce odnosno koze, ali prisutno je i govedo, svinja i pas. Lovne životinje, prvenstveno jelen i srndać, također su bile dio jelovnika stanovnika Nezakcija. Životinje su se koristile i za dobivanje vune koja se prela i tkala u naselju. O obradi zemlje saznajemo s prikaza na situlama gdje je čak dva puta prikazana scena oranja. Svakidašnja aktivnost bila je i izrada keramičkih posuda, a specijalizirani majstori popravljali su brončano posuđe. Zbog velike količine luksuzne importirane robe, najviše iz etruščanskoga i južnoitalskog svijeta, Nezakcij je morao odigrati važnu ulogu u “međunarodnoj trgovini”. Jedinstveni prikaz pomorske bitke na situli pronađenoj 1981. godine pokazuje oblik broda serilje (*serille*) kojega su Histri koristili u kontroli sjevernog Jadrana.

U zadnjem poglavlju *Duhovni život i značenje Nezakcija* autorica donosi jasne zaključke o nastanku, životu i kraju jednog od glavnih političkih i kulturnih središta

Histra. Histri, dolaskom u 11. st. pr. Kr. u naselje koje su već ranije obitavali brončano-dobni stanovnici, razvijaju, na temelju vlastite tradicije i utjecaja, prvenstveno kultura Apeninskog poluotoka, Padske nizine i Predalpskog područja, svoj vlastiti osebniji stil. Najbogatiji ostaci pronađeni su u prostoru pokapanja gdje su se nalazili i kameni spomenici kao vid duhovnog izričaja njihovih stvaralaca. Zbog zamršenosti njihova položaja u samoj nekropoli (kameni blok s prikazom žene i djeteta pronađen je ispod groba datiranog u 7. st. pr. Kr.), bilo je više načina interpretacije i datacije spomenika. Analogne pojave prisutne su i na suprotnoj, zapadnoj obali Jadrana, a međusobni utjecaji prožimaju se na kamenim spomenicima (novilarska stela) i situlskoj umjetnosti (prikaz pomorske bitke). Na prostoru nekropole nalazila su se i svetišta, najvjerojatnije heroiziranih predaka (kamene skulpture u obliku muških torza ili pak konjanici), ali i mjesta štovanja žene i plodnosti (naga žena s djetetom). U pojedinim grobovima nazočno je gomilanje predmeta (fino posuđe, garniture za piće, brončani predmeti), kao i prisutnost predmeta koji označavaju duhovnu i društvenu prevlast u zajednici.

Kraj Nezakcija poznat je iz opisa Drugog (183/182. g. pr. Kr.) i Trećeg (178/177. g. pr. Kr.) histarskog rata, a to je ujedno i trenutak početka romanizacije poluotoka. Nezakcij kasnije neće nikad dostići bogatstvo i slavu koju je imao u posljednjem tisućljeću prije Krista. Novosagrađeni antički grad, sa svojim hramovima, forumom, tabernama, termama i kućama javnoga i privatnog karaktera biti će u sjeni Coloniae Polae. Nakon ranokršćanske faze i avaro-slavenskih upada ostati će zaboravljen do ponovnog otkrića i točne ubikacije 29. srpnja 1901. godine. Terenska istraživanja i stručne publikacije prapovijesnih nalaza objavljene tijekom 20. stoljeća kulminirale su upravo ovom knjigom Kristine Mihovilić.

Zbog potpuno vjerna prikaza nalazišta i njegova neprocijenjiva materijalnog bogatstva, knjiga je obogaćena sa 129 ilustracija – što topografskih karata, što fotografija nalazišta, crteža i fotografija predmeta.

I na kraju, tekst ovoga kapitalnog rada istarske arheologije tiskan je usporedo na hrvatskome i engleskom jeziku, što široj stručnoj i znanstvenoj javnosti olakšava pristup našem nalazištu, a čime smo i mi sastavni dio Europe i Svijeta kojem smo pripadali i u vrijeme kad je u Nezakciju pulsirao život.

Klara Buršić Matijašić